

Дарога дадому

— Што стаіш, Лёня! Аўтобус чакаеш?

— Ну.

— Пайшлі пешкі. Столькі ў духаце праседзелі. А тут благадаць якая!

— Ага, надвор'е наладзілася.

— Усё ўрэшце наладжваецца. «Стремится обрести равновесие», — як пішуць у кніжках. Ды яно і зразумела. Без раўнавагі нішто не можа існаваць у гармоніі. Натуральны стан рэчаў — раўнавага. Ты гэта, гляджу, хмурышся. З-за Лагуна? Угадаў?

— Ды што ўгадаваць, Іван Нічыпаравіч, справа не ў тым... Чаму ён пра гэта раней не сказаў? Чаму са мной у адзеле не пагутарыў? А тут раптам — «Мой абавязак!», «Трэба прама сказаць!»... Дэмагог пракляты!

— Ён не дэмагог, Лёня. Проста ён сабешнік. Ягоны прыныцп — мяне не чапай і я не зачяплю. А ўжо калі зачяпілі, дык будзе выкручвацца. Усімі сродкамі. Элементарныя прыныцыпы маралі тады ляцяць у тартарары. Абы апраўдацца.

— Але ж пры чым тут — «палажа руку на сэрца», «невзірая на ліца», «мой долг рукавадзіцеля»? Ён жа мне дагэтуль ніводнай заўвагі не зрабіў.

— Бо ты яго не чапай.

— Ведаеш, Леанід, можа, мне і не трэба гаварыць табе, але ладна. Усё роўна дажывеш і ты да нашых гадоў. Пэўна, і загадчыкам яшчэ пабудзеш.

— Дзе ўжо мне ў загадчыкі!

— А што! З часам абламаешся, абатрэшся, падабрэш. Злосці ўбавіцца. Патлусцееш, паважнееш. А так жа ты вокуль. Калючка!

— Не дужа каго ўколен. Таўстаскурья ўсе сталі.

— Ну не кажы. Колеш! Вось і Лагуна ўкалоў. Зрэшты, гэта, браце, каштоўная якасць — ваша яршыстасць. Калі б усе з маладосці аберагалі яе да старасці, да высокіх пасадак, было б цудоўна. Але ж дзе там! Вунь вазьмі Цімафеева. Я ж ведаю яго яшчэ з камсамола. Ужо нашто быў калючы — колькі начальству крыві перапсаваў. Ды і самому несалодка было. Але ўвогуле правільна. Крыштальнае сумленне меў хлопец. Працавіты быў да самааданасці. А цяпер? Дапяўся да высокай пасады — дача, машына, кватэра з пяці пакояў. І што? Нічога. Выступае заўжды па паперцы, з начальствам у дружбе, каньяхком балуецца. Лагода! Куды тая яршыстасць падзелася?

— Ну, Лагун яршыстым ніколі і не быў. Ціхоня.

— Лагун? Лагун, браце, іншага сорту рыбіна. Перш за ўсё ён дурань. Старанны, добрасумленны, цягавіты дурань. Ёсць такі тып дураня. Усё робіць з празмернай нават стараннасцю, з такой адмысловай правільнасцю, што, па сутнасці, шкодзіць таму, што робіць. Бо ў кожную справу трэба ўкласці сябе. Самому ў яе верыць. Быць перакананым у яе неабходнасці. Адухатварыць яе чалавечнасцю. У яго ж усё выходзіць дужа старанна, але бяздушна. І таму фармальна правільна, а на справе дык нават шкодна. Так, так, не глядзі з гэткам недаверам.

— Ды я нічога. Проста...

— Звычайная рэч! Казёншчына ў адносінах між людзьмі ніколі не здольна з'яднаць. Наадварот, раз'ядноўвае. Праўда, аб тым ва універсітэтах не вучаць.

— Не вучаць. Гэта... Іван Нічыпаравіч, можа, зойдзем? Па куфлю свежанькага?

— Свежанькага? Ну зойдзем, калі свежанькага. Хоць я, прызнацца, піва не дужа... Вінца каб. Сухога, балгарскага. Харошыя ў іх сухія.

— Ды ну яго, віно... Толькі перавод грошай. Калі ўжо піць, дык няма лепш за «Маскоўскую». Класічнае пітво.

— Гэта каму як. Я таксама некалі гэтак жа думаў. Але гады.

— Не, не!.. Іван Нічыпаравіч! Гэта ўжо я. Мая ініцыятыва, так што схавайце вашыя. Дзевушка, два піва! Та-ак! Трымайце. Во сюды, да сценкі, каб не замінаць дужа.

— А! Хораша. Свежае, праўда.

— Харошае. Дык вы кажаце, Лагун дурань? Можа, і праўда, набрахаў, а цяпер і сам перажывае.

— Ну гэта не! Праз цябе ён перажываць не будзе. І злаваца на цябе таксама не будзе. Але калі цябе будуць, не дай Бог, звальняць, ён і пальцам не варухне. У тым жа і справа, што кранае яго толькі тое, што яго асабіста датычыцца. Астатняе яму — да лямпачкі.

— Ну але ж гэта свінства!

— Лёня, ведаеш што? На, закуры і паслухай. Я табе раскажу адну гісторыю. З вайны яшчэ. Ты ж, мабыць, вайну слаба і помніш? З якога года?

— Я? З трыццаць васьмага.

— Ну вось. Калі табе нападзюло чатыры гады, я ўжо быў чырвонаармейцам. Якраз перад самай вайной. Служыў на Украіне, пад Драгобычам. І быў у нас ва ўзводзе, як цяпер памятаю, такі хлапец на прозвішчу Шумак...

— Лёня, прывет!

— Здароў.

— П'янствуем, значыць?

— П'ем піва. Давай да нас.

— Не, хлопцы вунь. Кампанія.

— Што, са стадыёна?

— Ну. Тры-ноль у нашу торбу. Макавеенка малайчына! Галавой пад самую штангу.

— Галавой?

— Ну. На апошняй мінуце. Клас!

— А Сідоранка?

— Сідоранка трыбуха. Хіба ён што можа! Гнаць яго трэба даўно. Колька, Колька, хвілінку. Ну, мужыкі, працу прабачэння, там свае...

— Давай. Дык прадаўжайце, Іван Нічыпаравіч.

— Ну што... Толькі гэта даўняя гісторыя. Калі, можа, часу мала, дык на другі раз.

— Часу хопіць. Кажыце.

— Шумак, значыць. Прозвішчаў пазнейшых колькі з галавы вылецела, а гэтага памятаю, як зараз. На першы погляд такі свойскі хлопец, у казарме быў суседам маім па ложку. Так, увогуле, нішто жылі. Праўда, аднойчы здарылася адна замінка, трохі мяне насцярожыла. Ну але, думаў, драбяза. Справа ў тым, што ў яго вадзіліся грошы, з дому падсылалі. Ну і часам у гарадскім звальненні ён штоколедчы купляў з шамоўкі. Ведама ж, маладыя былі, апетыт воўчы. Раз неяк прынёс каўбасы з паўкіло і пернікаў. Яшчэ мяне частаваў. А тумбачка ў нас агульная, толькі ягоная палічка верхняя, а мая ніжняя...

— Як у бальніцы.

— Во-во. Увогуле ў казарме забаранялася трымаць харч. Ну але клалі. І вось увечары ён прынёс, значыць, а назаўтра ранічкай старшыня надумаў праверку тумбачак. Роту выстраілі на сярэдзіне казармы, старшыня, дзяжурны, днявальны і пайшлі шураваць. Я гэта стаю спакойна, ведаю — у мяне ўсё ў парадку. І раптам старшыня камандуе: чырвонаармеец Ласкутнікаў, выйсі са строю. Выходжу, і старшыня мне ў нос кавалак каўбасы. Аказваецца, ляжала на маёй палічцы. Пераклаў, значыць, мой сябрук. Паспеў! Хлопцы рагочуць, а мне загад: з'есці перад строем увесь кавалак. Каўбаса тлустая, як цяпер памятаю, кракаўская, старшыня па строгасці — брытва, а я — чырвонаармеец першага года службы. Уяўляеш сітуацыю? Нічога не зробіш — даўлося і ем. А ён стаіць насупраць, Шумак мой, і са святым выглядам пазірае старшыне ў вочы.

— Падонак!

— Я таксама было падумаў, але звальваць на яго не стаў — усё роўна ж камусьці адказваць. Хай, думаю, на гэты раз буду я. Пасля пагаварылі — бажыцца, не клаў на маю паліцу, не ведае сам, як яна там апынулася.

— Ну, у нас у інстытуце з такога б хутка дурноту выбілі. У нас на гэты конт мараль жалезная была.

— Гэта яшчэ не ўсё. Гэта драбяза. Далей сталася горш. Аднойчы, перад самай вайной ужо, заступілі мы ў гарнізонны нарад. Каравул невялічкі, на ўскраіне, тры ці чатыры пасты. Начальнікам свой хлопец, сяржант з аддзя-

лённых. Паблажку, вядома, зрабіў: каб не вадзіць усю ноч сюды-туды, вырашыў мяняць пасты не праз дзве гадзіны, а праз чатыры. Зручна. Адстоіш, затое пасля выпішся.

— Хіба чатыры гадзіны стаяць лепей, чым дзве?

— Уяві сабе — лепей! Улетку так салдаты любяць.

— Ну не ведаю. Не служыў.

— Дарэчы, дарма гэта. Наўрад ці добра, калі цяпер некаторыя міма салдатчыны ў жыццё ўваходзяць. Вайна — гадасць, вядома, а салдацкая служба на два-тры гады — не зашкодзіць. Характар ставіць, калектывізм выходзіць. Дае адчуць, што такое воля і як яе шанавалі трэба. Во! Дык, значыць, стаім у каравуле, чакаем правяраючых. Тады, перад вайной, наконт гэтага строга было. Разоў тры на ночы праверка — і свае з часці, і са штаба. Але наш каракул дальні, за горадам. Дрывяны склад, на яго звычайна рэдка з праверкай хадзілі. Затое калі ўжо прыходзілі, дык самыя заядлыя, службісты! Так і ў той раз здарылася. Толькі пасты змянілі — з'яўляецца. Каракул — у ружжо, вядома, усіх выстраівалі, давай капаць усё да дробязі. І адразу скандал — у Шумака патронаў няма. І падсумка. Стаіць у страі з вінтоўкай, а патронаў няма. Што за ліха! Пытаецца старшы лейтэнант, дзе патроны? Кажы, не ведаю, клаўся адпачываць — былі, а ўстаў — няма. Давай усім каравулам шарыць на нарах, пад нарамі, у калідоры, у двары — няма патронаў. Чэпэ!

— Чэпэ. Ды цішай вы! Чаго штурхаецеся?

— А што насталі слупамі? Выпіў — матай далей! Дай другім выпіць.

— У вас не запыталі, калі матаць.

— Заткнісь!

— Я табе заткнуся!

— Лёня, ды кінь ты! Бачыш, яны са стадыёна, раз'ятраныя, як быкі. Давай пойдзем адсюль.

— Можа, яшчэ па куфлю?

— Не, хопіць.

— Ну ладна. Тады матаем.

— Во, тут і сонца паказалася. Харашо!

— Давайце на той бок прайдзем. Там люду менш.

— Давай. Не бяжы толькі. Што ты так ірвеш — з месца ў кар’ер.

— Во, тут штурхаць хоць не будуць. Цярпець не магу ў натоўпе. Ну дык а далей?..

— Ну што далей... Пачалі нас цягаць. Двох, што не спалі ў той час, на «губу» пасадзілі. Начальніка каравула таксама. І свае асабісты цягалі, і з арміі прыязджалі. Пасля падазрэнне легла на аднаго хлопца з Заходняй. Зямлі ў яго бацькі замнога аказалася. Праўда, бацька не раскулачаны, але па некаторых паказчыках амаль што кулак. Ну раз такая справа, за гэтага Андрукевіча і ўзяліся — класавы ж падыход, не проста так. А Шумака выпусцілі. І было гэта якраз за тыдзень да той праклятай нядзелі, дваццаць другога чэрвеня. Ну і вось сядзіць наш Андрукевіч. А скажу табе, неблагі такі хлопец быў, толькі маўчун. Так увогуле старанны ў службе, увішны, а на палітзанятках ні гугу. Сем разоў яму пералічаць склад Палітбюро, а ён паўтарыць разу не можа. Стаіць толькі ды пакутуе. І глядзіць у падлогу. Так, пэўна, і на следстве. А там жа трэба языкастаму быць, інакш пагарыш за хвіліну. Ну і гарэў Андрукевіч. Напісалі, што краў патроны з нейкаю пэўнай мэтай. Мэту толькі вось ніяк не маглі высветліць.

— Іван Нічыпаравіч, добры вечар!

— А-а, прывітанне.

— Што не заходзіш?

— Зайду, зайду абавязкова. Але і ты забыўся. Ці не забagaцеў, можа?

— Дзе там у чорта! Некалі ўсё. Ну гшчасліва!

— Бывай!.. Ага. І тут вось якраз вайна. Ведаеш жа, як пачыналася — за тры дні турнулі нас кіламетраў на сто. Кінулі горад, папалілі склады ўсе, два масты за сабой узарвалі, каб немцам не дасталіся. Андрукевіч увесь час з намі — не ведалі, што рабіць, выпусцілі ў апошнюю хвіліну. Ваяваў няблага. Моўчкі ўсё, праўда, але ўпраўна. Аднойчы пад Беражанамі двух немцаў прывёў, у палон узяў з падбітага матацыкла. Ротны хацеў да ўзнагароды прадставіць, ды палітрук спахапіўся: герой-та з-пад следства. Ламалі, ламалі галаву ды і махнулі рукой, маўляў,

пасля разбярэмся. Хто ж мог меркаваць тады, што вайна на чатыры гады закруцілася! Аж дні праз два не стала ўжо ні ротнага, ні Андрукевіча. Дывізія ўлезла ў акружанне, страціла амаль усю тэхніку. Людзей засталася жменька. Наважыліся аднойчы прарывацца з «мяшка». Памятаю, ляжым ноччу ў пшаніцы, немец з трох бакоў цісне, гад, ракеты ўсё пускае. Праз гадзіну ўставаць і ісці на прарыў. І тут ля мяне Шумак гэты з абвязанай галавой, піць усё просіць, а вады няма, і есці няма, і хутка паміраць, пэўна, прыйдзеца — невясёлыя былі справы. І Шумак як заплача, помню, і кажа, што сам тады вінаваты быў з тымі патронамі — у прыбіральню ўпусціў, ну а пасля спалохаўся і сказаў, што ўкралі.

— Падлюга!

— Усё ж прарваліся мы ў тую ноч, хоць і не ўсе, вядома. Шумак прапаў недзе, уначы не дужа што ўбачыш, можа, забіла, а можа, і... Ва ўсякім разе пасля яго ўжо не было з намі. Выйшлі на Буг — не Заходні, а Паўднёвы — там пераправа, але і немцы па пятах насядаюць. Нас, чалавек дваццаць, кінулі на абслугоўванне пантонаў, астатнім зноў трымаць абарону паўкругам. Пераправу бамбяць, войскі, абозы напіраюць, пробкі ўвесь час, жах, што робіцца. У паўдзён, памятаю, шасцёрка «хейнкеляў» пакарэжала сярэдні пантон, разбіла насціл, рух спыніўся. Мы, вядома, кінуліся ратаваць пераправу, пантон ужо тануў, пачалі лапіць дзіркі, пайшлі ў ход барты ад кузавоў, вяроўкі, тэлефонны кабель. І тут на ўсходнім беразе з'яўляецца нейкая «эмка». Запыленая, з разбітым ветравым шклом, абдрыпаная — страхоцце. З «эмкі» вылязае вайсковец у сініх штанах, з партфелем пад пахай. Рэгуліроўшчык яго спыніў, тлумачыць, што праехаць нельга, а ён, бачым, па абломках лезе на гэты бок да каменданта. А камендант пераправы, сапёрны капітан, вядома, ля нашага пантона ўсё падганяе нас, каб хутчэй. І, ведаеш, пералез гэты вайсковец, з'яўляецца мокры да пояса, такі стараваты ўжо, у акулерах. Пантон задраўся адным канцом, другі ў вадзе, я ваду вычэрпваю і ўсё чую, што яны побач гамоняць. «Прашу прапусціць мой аўтамабіль на заходні бераг». — «А вы

хто такі?» — «Ваенюрыст трэцяга рангу Саломін. Камандзіраваны ў вайсковую часць...» і называе нумар нашага палка. Я выпрастаўся — цікава, слухаю далей. Аказваецца, ён з Масквы, гэты юрыст, ледзьве дабраўся кружнымі дарогамі, шэсць разоў трапляў пад бамбёжкі і едзе да нас па справе Андрукевіча.

— Вам сюды? На бульвар? Ну, я праводжу. А пасля вярнуся. Ну, ну? Цікава...

— Што за дзіва, думаю, там яшчэ з гэтым Андрукевічам. Мы ўжо і забыліся, дзе яго пахавалі, а тут усё тья патроны. Ці не здурнеў гэты юрыст? Побач налезла камандзіраў, ды і камендант глядзіць на чалавека, як на вар'ята, ніяк зразумець не можа: «Якія патроны?». «Пятнаццаць вінтовачных патронаў калібру сем цэлых шэсцьдзесят дзве сотых міліметра, згубленых у часе нясення гарнізоннай службы», — рэжа юрыст. «Вашы дакументы!» — кажа камендант. Юрыст расшпільвае партфель, паказвае паперы, камандзіравачнае прадпісанне. Усе глядзяць, маўчаць, мусіць, дакументы правільныя. Не шпіён, значыць, а сапраўды ваенюрыст трэцяга рангу Саломін, камандзіраваны з Масквы. На прадпісанні генеральскі подпіс, пячатка, як і належыць, і дата. А дата, аказваецца, дваццаць першае чэрвеня сорак першага года. Камендант як згледзеў гэта ды як зарагоча. «Вы чаму смеяцеся?» — холадна так пытаецца ваенюрыст, а сам аж пабялеў. Камендант перастаў смяцца і кажа: «Вас не кантузіла ў дарозе?» — «Не, не кантузіла, к вашаму сведзенію». — «Тады вы дурань, хоць і юрыст, — кажа камендант. — Мы трыццаць гарадоў здалі, а вы пра пятнаццаць патронаў турбуецеся!» — «Не мае значэння, — кажа юрыст. — Страта або крадзеж патронаў разглядаецца як няясненне шкоды боегатоўнасці і падлягае пад Указ аб ахове сацыялістычнай уласнасці. Вы чулі пра такі Указ?». Камендант яму і кажа: «Цяпер мне ўсё ясна — вы закончаны дурань. Пень!» — «Не ваша справа, хто я, — кажа юрыст. — Я прашу прапусціць мой аўтамабіль. Я праехаў на ім пяць тысяч кіламетраў і павінен разабрацца на месцы». І тут, ведаеш, я не вытрымаў і кажу: «Андрукевіча даўно ўжо няма ў нашай часці». Ваенюрыст гэты лып-лып

на мяне вачмі. «Як гэта няма? А дзе ён знаходзіцца ў гэты момант?» — «У брацкай магіле,— кажу.— На хутары Мікалаеўка». Гляджу, ён трохі сумеўся, акуляры паправіў і раптам успомніў: «А чырвонаармеец Шумак?» — «Загінуў, — кажу, — у апошнім прарыве». Гэта, відаць, на хвіліну збянтэжыла яго, глядзіць на мяне, аж рот разявіў. «Чуеце, — кажа камендант пераправы, — усе вашы абвінавачваемыя ўжо цю-цю. Так што вяртайцеся назад!» Але юрыст гэты — не чалавек, а дзіва, тут жа да каменданта: «Гэта не доказ. Калі ўсе загінулі, мне трэба аб тым афіцыйная даведка. Вы можаце мне яе даць?». Вядома, камендант не мог даць такой даведкі, але і прапусціць ягонае «эмкі» таксама нельга было. Тады ваенюрыст трэцяга рангу Саломін казырае і, зацяўшы пад пахаю свой партфельчык, лезе на абрыў.

Тут якраз пачаўся артабстрэл. На абрыве, на тым беразе і ў рацэ адразу тры выбухі. Я ледзьве ўтрымаўся за парэнчу, вадой усяго запляскала. Расплюшчыў вочы,— ну, думаю, канцы ваенюрысту трэцяга рангу. Але дзе там! Гляджу, вылез на абрыў і, знаеш, гэтак па-гарадскаму абтрэпае калені — галіфэ, значыць, запэчкаў. Пасля падабраў свой партфелік і бягом за пагорак.

Праўда, мы хутка на яго забыліся, зноў наляцелі пікіроўшчыкі, пераправу раскалашмацілі ўшчэнт, каменданта, бедалагу, бомбай разарвала, і шматка не засталася. Перапраўляліся ў наступную ноч кіламетраў праз дзесяць ніжэй, на калгасным пароме. Праўда, і там насунуліся немцы, паспелі толькі ўратаваць параненых ды што-коліч з абозаў. Артылерыя амаль уся на заходнім беразе засталася. І вось зноў ідзем калонай, пяхота і разам фурманкі з параненымі. Сонца ўзышло, сухата, пыл над дарогай на тры вярсты. Чакаем зноў гасцінца з-пад неба. І тут, бачу, знаёмая галіфэ ў возе. Прыгледзеўся — наш учарашні ваенюрыст трэцяга рангу! Сядзіць, звесіўшы ногі, панылы такі, акуляры ўжо з адным шкельцам, рука на падвязцы. Ні партфеля, ні «эмкі», толькі наган на баку. Цікава мне стала, падышоў, пытаюся: «Ну як, узялі даведку?». Паглядзеў на мяне гэтак, як, бывала, строгі настаўнік у школе, бровы аж на лоб ад здзіўлення: «А як жа! Безу-

моўна! Гэта мой абавязак!». Я тады, ведаеш, змоўчаў. Проста не мог яго зразумець. Толькі праз шмат год, калі пасталеў, жыццё набіла бакі, пачаў нешта кумекаць. Вось, ну, як гісторыя?

— Як вам сказаць? Не ведаю нават. Падумаць трэба.

— Падумай. Гэта карысна. У жыцці заўжды знойдзецца такое, над чым варта падумаць. Толькі часам не дужа хочацца. Лянота.

— Не думаць лягчэй.

— Вось іменна. Асабліва калі на футболе. Мазгі выключаюцца поўнасю. Адны вочы...

— Ды горла.

— А пасля — абмыць. Калі выйгрыш — на радасці. Пройгрыш — з гора. Ва ўсякім выпадку выгадна.

— Ну.

— Табе ж назад, Лёня. Ну то дзякуй за кампанію. Прагуляліся.

— Дарэчы, а вы болей не сустракалі ваенюрыста гэтага?

— Го! І нават колькі разоў! Водзяцца яшчэ. І Саломіны, і Шумакі. Андрукевічаў толькі меней стала.

— І праўда, меней.

— Пэўна, таму ёсць нейкая прычына. Таксама варта разважыць.

— Варта, ага. Ну дзякуй вам, Іван Нічыпаравіч. Да заўтра.

— Бывай, Лёня. І не перажывай. Не варта турбот. Пабачыш, Лагун заўтра зусім іншы будзе. Памірыцеся.

— Што ж, паглядзім.

— Я табе кажу. Ну, да пабачэння.

— Усяго добрага, Іван Нічыпаравіч. Шчасліва вам.

1965 г.